

KOSMICKÉ ROZHLEDY

NEPERIODICKÝ VĚSTNÍK ČESKOSLOVENSKÉ ASTRONOMICKÉ SPOLEČNOSTI PŘI ČSAV

1/1981

KOSMICKÉ ROZHLEDY, neperiodický věstník Československé astronomické společnosti při Československé akademii věd

ročník 1981

číslo 1

Panelová diskuse " Z historie Hvězdárny Petřín a Planetária Praha"

Diskuse na uvedené téma se uskutečnila 27. března 1980 na Hvězdárně Petřín. Pořádala Hvězdárna a planetárium hl.m. Prahy (HaP) spolu s Československou astronomickou společností při ČSAV. Přítomní se představili v pořadí, které bylo určeno jejich rozesazením v sále:

Oldřich Hlad, ředitel HaP

Pavel Najser, pracovník oddělení astron. pozorování, kursů a sekcí

Jiří Havelka, bývalý demonstrátor Hvězdárny Petřín a bývalý spolupracovník Planetária Praha

Jaroslav Pavloušek, redaktor ČTK a spolupracovník Hvězdárny

Vojtěch Letfus, předseda ČAS, vědecký pracovník AsU ČSAV, Ondřejov

Antonín Růkl, HaP

Martin Setvák, demonstrátor Hvězdárny Petřín

Jaroslava Soukupová, demonstrátorka Hvězdárny Petřín

Vladimír Příbyl, demonstrátor Hvězdárny Petřín

Zdeněk Horský, Astronomický ústav ČSAV, Praha

Ivan Hubený, Astronomický ústav ČSAV, Ondřejov

Helena Holovská, HaP

Marcela Liesková, tajemnice ČAS

Helena Mráčková, sekretářka ČAS

Vladimíra Zuklínová, HaP

Václava Kovářiková, náborářka HaP

Pavel Příhoda, HaP a výkonný redaktor KR

Ze zvukového záznamu diskusi přepsala H. Holovská. Uvádíme zkrácenou verzi tohoto záznamu, kterou připravil P. Příhoda. První část diskuse řídil P. Příhoda, druhou O. Hlad. Úvodní sdělení P. Příhody se týkalo organizace diskuse.

Hlad: Vítám srdečně všechny přítomné na pracovišti, jehož jsem představitelem. Věstník Astronomické společnosti uspořádal setkání těch, kteří se podíleli na činnosti obou zařízení - Hvězdárny Petřín v její padesátileté historii a Planetária Praha, které pracuje 20 let. Asi se nám za desítky minut nepodaří obsáhnout celé toto období a všechny události. V nehorším se může stát, že půjde o příjemné setkání lidí, kteří se tu poprvé setkali namnoze před desít-

kami let. Bude dobře, podaří-li se nám dotknout i podstatných věcí, týkajících se této kultury, tj. vědy a její popularizace.

Letfus: Vítám přítomné jménem ČAS jako její předseda. Škoda, že nepřišli příslušníci nejstarší generace, je jich už tak málo ... Já sám se pamatuji na dost pozdní etapu činnosti Hvězdárny. Poprvé jsem se zde objevil při příležitostné návštěvě Prahy a setkal jsem se s panem Kadavým, nerozlučnou tehdy součástí Hvězdárny. Život Hvězdárny jsem lépe poznal od roku 1945, kdy jsem odešel z domova studovat do Prahy na tehdejší přírodovědeckou, později matematicko-fyzikální fakultu.

Hvězdárna i Planetárium vznikly z popudu Československé astronomické společnosti. Obě zařízení i Společnost sehrály důležitou roli v popularizaci astronomie. Na petřínskou hvězdárnu chodili přece zájemci z celé republiky. Za války, kdy bylo v kultuře málo příležitostí, nastal příliv členů do Společnosti. Počet členů vzrostl na 4 až 5 tisíc. Velkou úlohu v tom sehrála Hvězdárna i její nadšení spolupracovníci. Po válce se objevovaly názory, že astronomie je úniková věda. Astronomická společnost, její výbor a pozdější místopředsedkyně soudružka Luisa Landová-Štychová velmi usilovně proti těmto nesprávným názorům bojovaly.

Podle příkladu petřínské hvězdárny se po válce začaly budovat další hvězdárny nadšenou prací amatérů po celé zemi. Do té doby vznikla pouze rokycanská hvězdárna a tuším v Českých Budějovicích. V té době sehrál pro astronomii velmi příznivou úlohu ministr informací Václav Kopecký, později náměstek předsedy vlády. Na 11. sjezdu KSČ ve svém příspěvku věnoval značnou pasáž zdůvodnění stavby dvoumetrového dalekohledu a pomáhal i budování hvězdáren. Skupiny amatérů z různých míst se obracely na ČAS, která se vyjadřovala k jejich žádosti o postavení hvězdárny, a Ministerstvo kultury finančně přispívalo ke stavbám.

Také v případě Planetária ČAS sehrála svoji roli. Díky její iniciativě rozhodl Ústřední národní výbor o objednavce Zeissova planetária, objednal projekt a nakonec vybudoval Planetárium. Vybudování Planetária v Praze bylo příkladem i pro další města. Společnost měla tehdy velký vliv, protože příznivcem astronomie a také určitou dobu předsedou ČAS byl s. Václav Jaroš, který byl i funkcionářem Ústředního národního výboru a měl na starosti kulturu.

Přihoda: První vzpomínky na Hvězdárnu mám z dětských předválečných let, kdy jsem vyjížděl lanovkou na Petřín a viděl zvenčí tu budovu, kde prý v noci ukazují oblohu dalekohledem. Poprvé jsem se sem podíval v r. 1945. Tehdy tu stály obrovské skupiny návštěvníků a dívaly se na rozbité kopule. Tenkrát mne prováděl nadporučík, později myslím podplukovník Horka, ukazoval nám Slunce jediným dalekohledem, hledačem komet ve východní kopuli. O "Königovi" - refrктору v hlavní kopuli - se tehdy vyjádřil, že "z něj zbyla hromádka starého železa", a měl pravdu. V nabitě přednáškové síni jsem zhlédl přednášku se "světelnými obrazy".

Tehdy byly na Petříně tři takové atrakce: rozhledna, bludiště s panoramatem bitvy se Švédy na Karlově mostě a hvězdárna. Ta měla jsem si výhodu, že lidi stáli proti ní, jak se vyvalili z lanovky. Návštěvy byly velké. Také proto, že kulturních příležitostí nebylo tolik jako dnes. Na Hvězdárnu jsem začal pravidelně docházet v roce 1948. Tenkrát jsem se dostal do skupiny pozorovatelů planet, kterou vedl tehdy už kapitán Horka. Spolu se mnou začínali kolega Zelenka, Thoma, Hruška, Schoř. Všichni jsme už přešli do jiných zařízení, nebo i jiných profesí. Dosti brzy jsem směl samostatně pracovat s dalekohledem - a to nebylo tehdy snadné. Toho jsem si velmi vážil. A tenkrát - myslím, že v 48. roce, tu byla "Výstava vesmíru", která vlastně zabírala celou budovu hvězdárny. Několikrát jsem prošel výstavu jako posluchač, pak jsem i prováděl návštěvníky. První dotaz, který jsem zodpovídal: existují také jižní polární záře, když se mluví jen o severních? ... To jsem tenkrát zodpověděl správně, i když jsem byl poněkud nejistý. Systematický výzkum Antarktidy a jižních polárních září tehdy vlastně ještě nezačal.

Později jsem se zúčastnil práce v planetární a proměňářské sekci. Prostředí tady bylo zajímavé, technika samozřejmě velmi jednoduchá. Diapositivы 8,5 x 8,5 cm se promítaly z obrovské bedny dlouhé snad 1,20 m - nebo si to pamatují ještě z 45. roku? Z přednáškové se přecházelo do hodinové síně, kde pan rada Novák se stal o správný běh hodin a pan Kadavý je natahoval. Byl tu obrovský starý nábytek. Všechno bylo zařízeno tak, jak to tehdy skromné možnosti dovolovaly. Nic z toho už tu není. A nahoře trojice dalekohledů. Dostat se nahoru ke "Königovi" samostatně provádět, to vyžadovalo povolení Správního výboru, které jsem asi po roce působení tady dostal a mohl pak i samostatně pozorovat. Přišel jsem sem v době studia na měšťanské škole. Když jsem studoval na gymnáziu a vysoké škole, soustředili jsme se kromě vlastní činnosti na Petříně i na práci ve Společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí. To bylo od r. 1953, kdy se vyjíždělo na přednášky do mnoha míst v Pražském kraji. Z hvězdárny se často vyvážely na přednášky po venkově i malé přenosné dalekohledy. Možná, že bude dobře, když na tyto heroické doby vzpomenu jiní.

Pavlousek: Naše začátky na Hvězdárně asi pro většinu z nás budou mít značný emocionální náboj. Většine z nás to ovlivnilo život v dalších letech, mnohým dokonce zbytek života, přinejmenším po stránce pracovní či zájmové. Je zajímavé, že většina spolupracovníků přicházela v jakýchsi vlnách. Třeba Ing. Příhoda je vrstevníkem generace, do které patří Ing. Rukl, ředitel Hlad, Dr. Havelka - a každá vlna vytvořila vždy skupinu, která pak dosti dlouho ovlivňovala každodenní život na Hvězdárně - ať už v popularizaci a odborné činnosti nebo ve společenské aktivitě.

Já jsem přišel později, poprvé jsem se dostal na Hvězdárnu v roce 1952, díky náborovému letáku ČAS, kde se nabízel, že zájemci se mohou na Hvězdárně věnovat zájmové činnosti, že se mohou stát členy Astronomické společnosti - tehdy to

nebylo nijak omezeno - a že se mohou stát odběrateli Říše hvězd. Letáček byl hezky, šikovně napsán, doprovázen nějakou fotografií, a vím, že sem přivedl řadu lidí. Dojmy z mé první návštěvy ale nebyly zrovna zvlášť povzbudivé. Přišel jsem na jeden z těch slavných pravidelných sobotních večerů. Měly nejrůznější astronomický program. Vzpomínám na Dr. Šternberka s jeho astronomickými aktualitami. Přednášková síň byla tehdy naprosto dokonale nabitá a já skončil daleko ve vstupní hale, v prostoru dnešní výstavky. Byl jsem tehdy dost malý a at jsem se sebevíc natahoval, přednášejícího jsem neviděl, jen zčásti slyšel. Podmínky byly tenkrát odlišné, finanční podpora a technické vybavení je dnes neporovnatelně lepší. Ale pokud jde o celkové nadšení pro věc, zdá se mi, že dnes ochladlo - nejen na Hvězdárně, ale i jinde - třeba ty pozoruhodné výjezdy do venkovských obcí, kterých se nás většina účastnila a přinesly řadu neopakovatelných zážitků. Zájem byl větší než dnes a spíš byl nedostatek lektorů než přebytek, jak je to dnes.

Horský: Vidím, že jsem asi tak jeden ze dvou, co překročili padesátku, a chtěl bych připojit vzpomínku na předválečnou Hvězdárnu. Byl jsem tehdy malý chlapec, nebylo mi ještě ani deset a jsem z kantorského prostředí. Doma mně slibovali, že jestli se to někdy hodí a budeme na večer či na noc v Praze, že také půjdeme na hvězdárnu, abych se mohl podívat. Byl jsem na hvězdárnu zvědavý a těšil jsem se. Taková příležitost byla tehdy naprosto ojedinělá, v jiných oborech nebyla možnost se s podobným odborným zařízením zblízka seznámit. Jiné instituce jako je Ondřejov, pokud tehdy existovaly, byly pro veřejnost uzavřeny, nebo byly soukromé a skoro se o nich nevědělo. Ale vědělo se, že v Praze na Petříně funguje hvězdárna a koná službu veřejnosti. V tom měla dobrou pozici.

Další zprostředkovaný kontakt s Hvězdárnou po roce 1945 jsem měl především přes rozhlasové "Čtvrthodinky ve vesmíru", které byly jistě připravovány zde, a tato extenze činnosti Hvězdárny měla myslím velký význam pro lidi, kteří měli zájem o obor a nebyli z Prahy.

Hlad: První část je věnována osobním vzpomínkám. Nejsme vázáni sledem událostí. Při srovnávání dávného a současného to mám trošinku zkreslené, protože chodím 15 let denně touto budovou a předtím jsem tady chodil 15 let jako třeba kolega Setvák, který sedí naproti a spolupracuje s námi už 6 let. My, co tu jsme stále, často věci před 20 lety a dnes spojujeme dohromady a nepřipadne nám ta doba tak příliš vzdálená. Setkáváme se tu s výsledky práce lidí před námi - jejich doba už minula, ale nám připadá téměř jako současnost.

U mého přítele a blízkého spolupracovníka Pavlouska mne překvapilo, že říká, že tenkrát bylo více nadšení. Jistě bylo úměrné našemu mládí, ale já bych nepodezíral naše mladé přátele, že by to nadšení neměli taky; to jen my bereme v té střední generaci všechno už tak trochu profi-způsobem, ale někdy nám to nadšení pomáhá při potížích i dnes.

Pokud jde o návštěvnost - znám statistiky, nastává přesun ze dnů na dny. České víkendy s volnými sobotami mají

jiný ráz, ale návštěvnost let padesátých oproti běžnému roku tohoto desetiletí byla větší jen v letech spartakiády. Není příliš velký rozdíl v návštěvnosti, kdy jsme dělali demonstrátory, a dnes, kdy nám dělá demonstrátora třeba kolega Setvák a Příbyl; ti by vám mohli popisovat, jaký je někdy šrunc z hezkého počasí o sobotách a o nedělích - zcela se blíží tomu, na co jsme byli zvyklí a my.

A teď k těm vzpomínkám: na Hvězdárnu jsem přišel poprvé ve čtyřech letech, těsně před 2. světovou válkou, s dědečkem. Asi od 11 let jsem se dostával k astronomické literatuře a druhým setkáním s Hvězdárnou byla školní návštěva v roce 1950. Ing. Pavlousek říkal, že patřím do generace, kam patří také Ing. Příhoda. Nikoli. My jsme přišli s Dr. Havelkou o rok či dva později a já jsem zažil Ing. Růklu jako demonstrátora v r. 1950 na přednášce, kterou měl pan Kadavý, netuše, že demonstrátora mu dělá nastávající zet. To byla výborná exkurze i s pozorováním, zanechala hluboký dojem v řadě spolužáků i ve mně. Na Hvězdárnu jsem pak přišel sám a do Astronomické společnosti jsem se dostal poté, kdy jsem se srazil - doslova - na kole s Ládou Černým, dnes pracovníkem Geofyzikálního ústavu, tehdejším demonstrátorem, pozorovatelem, fotografem, který spěchal na Hvězdárnu. Jel jsem s ním, a protože mne zajímala hvězdárna i astronomie, podepsal jsem přihlášku. Tu mi nabídl hned mezi dveřmi pan Kadavý, který - pochopitelně v klobouku - očekával, jaký bude večer vývoj počasí. Udělal jsem si zkoušky k dalekohledům, léta jsem dělal demonstrátora, pozoroval zákryty, planety. Když vzpomínám na tu dobu před 25-30 lety, zůstává jako hlavní dojem strašně příjemný pocit, že jako študák ve svých 16-22 letech jsem na Hvězdárnu mohl přijít nejen za svým zájmem, abych tu prováděl nebo jel na přednášku se Společností pro šíření s tehdy známými astrobusy, ale vracel jsem se do známého prostředí, které bylo jistým zázámkem, klubem. A to myslím platí i o generaci současné. Ten pocit je jeden z nejsilnějších pocitů mého mládí. A zůstane přesto, že tady léta už pracuji.

Letfus: Velký podíl na činnosti Hvězdárny po 45. roce měla mládež. Ale byla taková i proto, že sem chodili starší, odborníci - Dr. Šternberk, kapitán Horka, otec Vládi Černého, se kterým se srazil soudruh Hlad - Ladislav Černý, který vedl fotografickou sekci, a řada dalších. O knihovnu se starala paní Bettelheimová, které všichni říkali "paní Bet" - knihovna byla v 1. patře pod hlavní kopulí. Pan Kadavý se pečlivě o mnohé staral, aniž jsem si toho byli vědomi. Po válce zde existoval Klub mladých s bohatou činností. Byl jsem členem. Pozorovaly se zákryty, meteory (tehdy to bylo možné z Petřína), dělala se simultánní pozorování na Petříně a na universitním ústavě na Smíchově. Kdo chtěl být demonstrátorem, musel mít ovšem znalosti a zkušenost. Prostředí bylo dobré, přátelské, na večerech mladých jsme se učili přednášet. Kpt. Horka říkal otevřeně, kde jsou v přednášce chyby - věcné i ve vyjadřování, připravovali jsme se na popularizaci.

Pokud jde o přístroje, jejich správcem byl Karel Čacký. Přísný pán, nedal jen tak doporučení Správnímu výboru,

zda ten či onen adept může k přístroji. Nejprve jako demonstrátor; kdo chtěl samostatně pozorovat, musel mít ještě další doporučení.

Když skončilo pozorování pro veřejnost a pan Kadavý zavřel hvězdárnu, každý si dělal práci v kopuli, o kterou měl zájem - byla to jednoduchá základní odborná činnost. Já se stal funkcionářem v r. 1948, kdy za mládež jsem byl náhradníkem Akčního výboru Společnosti. Poznal jsem úsilí o rozvoj astronomie. Soudružku Landovou-Stychovou, její elán, jak pomáhala, chodila na Ministerstvo informací osobně se žádostmi za soudruhem Kopeckým.

Ale nebyla to jen odborná zájmová činnost, lidi se dovedli i docela dobře bavit. Děly se tu Mikulášské, sestavovaly se tu pořady, hrály humorné a satirické scénky. Měli jsme zde i dobrého karikaturistu, který žádnou legraci nezkažil, který zobil svými kresbami tyhle zábavy. Josef Sadil. Pozorovatel planet a autor astronomických knih.

Najser: Jsem rád, že mohu sedět na tomto shromáždění pro mě v podstatě už starších pánů (smích), protože se při své práci setkávám s mladými spolupracovníky Hvězdárny, kteří sem chodí 5 let a už se považují za veterány. Když si uvědomuji, že jsem začal chodit na Hvězdárnu v roce 1957 - tak je to už 23 roků. A teď s potěšením zjišťuji, že jsou tu pamětníci let čtyřicátých a počátku padesátých a dokonce předválečných. To se mi zdá strašně daleko, cítím se mladší.

Když jsem poprvé přišel na Hvězdárnu, byl rok 1957 a s velkými titulky se psalo o družicích. Přečetl jsem si zprávičku, že v petřínských sadech bude pod vedením lektora ukazován v listopadu přelet tuším 2. sovětské družice. Přišel jsem a viděl blikající předmět přeletět oblohou. Pan Kadavý ho první odhalil, věděl, odkud poletí, a všichni byli rádi. Pak jsem začal docházet pravidelně.

Závidím dnes těm mladším - mají větší možnost získávat informace o hvězdárně. Propagace je dnes velká; já jsem tehdy nevěděl, jak je možné se sem dostat. Usídlil jsem se tu zásluhou pana Slavička, který seděl v pokladně, pouštěl lidi dovnitř a trhal jim vstupenky. Když mě uviděl asi popáté, zeptal se: "Poslyš, nechceš se přihlásit do kroužku?" Já jsem předtím netušil, že nějaké kroužky jsou, a takhle jsem tady zůstal. Jednu z nejkrásnějších vzpomínek mám na nedělní přednášku Jardy Pavlouska o ledových dobách. Než začal, zvedla se z první řady dáma a pronesla velmi zvučným hlasem, že je představitelkou skupiny vadně slyšících a požádala o hlasitý přednes. Nevím, jak to Ing. Pavlouska přivedlo k míry, ale na konci pak dámy vstaly a jedna z nich pronesla: "Já mu nerozuměla ani slovo, ale hezkej byl!" (smích)

Havelka: Jen pár vzpomínek. Pamatuji doby, kdy se jezdívало přednášet po vlastech českých, měli jsme malíček promítací přístroje na diapositivy 5x5, byly připraveny univerzální sady s přehledem astronomie. Tuším, že kolem 55. roku se jezdilo po celém Sedlčansku, protože to byla oblast silně religiozní a říkalo se, že je potřeba tam přinést nějakou osvětu o vědeckém světovém názoru. Společnost najímala auta, často stará. Šofér naložil tři lektory, rozvezl nás do tří vesnic a po přednášce obvykle ten první, který měl

nejvíc času, protože se čekalo na posledního, se někde posadil v hostinci. Jednou mne taky vysadili jako prvního a já povídám učiteli, který to organizoval, že mám přednášku a budu promítat diapositivy, takže potřebuji promítací plátno. Učitel říkal: všechno je v pořádku, ale my tady nemáme elektriku, takže promítat se nedá. Bylo to tedy skutečně v dobách, kdy lidé tam neměli možnost dovědět se o astronomii nebo čemkoliv jiném. Dneska je i v nejzapadlejší vesnici televize, rozhlas, ale skoro litují, že jsou velice málo využívány třeba pro účely popularizace astronomie. Myslím, že by stálo za to snažit se zase proniknout do veřejnosti, že i dnes by astronomická přednáška měla lidem co říci.

Růkl: Litují, že zde nejsou zastoupeni ti nejstarší pamětníci začátků, ani to snad už není možné. Bez toho náš obrázek nebude úplný. My ty začátky známe, ale pouze zprostředkovaně. Padla tady už řada jmen těch starších, kteří tuto hvězdárnu zakládali a vdechli jí onoho ducha, ze kterého my jsme hodně čerpali. Snad bych měl ještě připomenout alespon pana Klepeštu, který je neoddělitelně spojen s historií Hvězdárny. Kdybych to vzal jako vzpomínku, já ho poprvé poznal po telefonu jednoho Silvestra, neboť se zde konaly společenské události nejen mikulášské, ale i silvestrovské. O půlnoci, nevím, jestli v roce 1950 nebo 1951, nás napadlo volat různé známé a někoho napadlo, že bychom měli zavolat pana Klepeštu, se kterým jsme se nikdo neznal, ale věděli jsme z ústního podání, že je to velmi znamenitý člověk, velká osobnost historie Hvězdárny a naší astronomie. Ozval se nám a byl velmi rozpačitý a překvapen a jsem přesvědčen, že velmi mile překvapen, že jsme si na něho vzpomněli. Pak pan Klepešta začal zase docházet na Hvězdárnu, navázali jsme osobní kontakty a mám na něho vzpomínky jen ty nejlepší.

Připojil bych se také k řadě veselých vzpomínek kolegy Havelky. Dodnes si pamatují obec na Sedlčansku jménem Krno, do které vůbec nevedla silnice, ale pouze polní cesta. Na ní náš taxík dvakrát uvízl spodkem, takže jsme museli vystoupit a kus ho postrčit, pak jsem byl vysazen na jakési návsi a tím taxikářem opuštěn. Prý ho tam už nikdo nedostane a musím se vrátit na nejbližší křižovatku, což bylo asi 2 km daleko - s dalekohledem a promítačkou. Ta byla zbytečná, protože jsem po odjezdu taxíku zjistil, že v obci není elektrický proud. Po setmění jsem postavil dalekohled, malého "Rolčíka", a začali se trousit diváci v nočních košilích, s lucernami na tu návěs a pozorovalo se. Bylo to moc hezké, teplá vlahá noc, pěkné počasí a pak jeden obětavec mně pomáhal všechny krámy dopravit na silnici, kde jsem v přístřešku s konvemi mléka čekal, až přijede taxík. To byla krásná léta, kdy z obce, která měla 500 obyvatel, jich třeba 450 přišlo na přednášku. To je ta předtelevizní éra, která se už nikdy nevrátí, na tu můžeme jen nostalgicky vzpomínat.

Příhoda: Když už jsi vzpomněl tohle, tak ještě jednu ze Sedlčanska - i když se přednášelo leckde jinde. Vysadili mne v jedné obci, taxík odejel a smrákalo se. Moje první cesta vedla na Národní výbor. Otevřeno, nikde nikdo. Tak nejbližší stateček. Psi tam štěkali, takže dovnitř jsem se

neodvážil, ale lidi nikde. V hospodě nikdo. To už mně začalo být náležitě divné. A v tom večerním tichu jsem najednou zaslechl z dálky zpěv. Tak 200 metrů za obcí byla kaplička, všichni občané tam byli a zpívali májové večerní hodinky. Mezi nimi předseda MNV. Povídal: "Tak výborně, to je dobré, že jste přišel, my si to dozpíváme a hned přijdeme". Dozpívali, na návsi jsem zatím postavil dalekohled a bylo to jedno z nejvýbornějších pozorování a večerů, na jaké si vzpomínám.

Pavloušek: Myslím, že vzpomínky ze zájezdů budou asi nejsilnější, každý z nás zažil nejednu. Vrátil bych se teď do Prahy, kdy - jestli se nemýlím - v létě roku 1954 bylo 30. června velké zatmění Slunce. Pan Kadavý zřejmě ve spolupráci s řadou dalších lidí tehdy připravil přímo vojenský plán, zatmění bylo využito v propagaci, v Praze byla vtyčována řada míst, různá náměstí, parky a sady, a tam před zatměním byli rozvezeni jednotliví demonstrátoři s dalekohledy, aby veřejnosti předváděli zatmění. Já jsem se tehdy dostal na Náměstí hrdinů na Pankrác a krátce po tom, co jsem instaloval dalekohled, shromáždil se tam dav, který posléze dosáhl snad 500 nebo 600 lidí. Přišel k nám policista, protože to vypadalo podezřele, ale potom viděl, že jsem v zoufalé situaci, protože ten dav by byl rozšlapal zřejmě nejen dalekohled, ale i mne, takže zbytek zatmění proběhl za jeho asistence. Zázitek to byl velice silný, bylo to mé první a zároveň poslední demonstrační vystoupení pod policejní ochranou, ale jinak celkový dojem z toho byl velice příznivý, poněvadž to bylo dobře organizováno a byla to myslím jedna z největších jednorázových akcí posledních 30 let.

Růkl: Vzpomínám na ještě velkolepější akci související s vypuštěním 1. sputníka. V té době v paláci U Hybernů byla výstava o vesmíru a protože zájem o tuto událost byl pochopitelně obrovský, byla vyzvána skupina pracovníků Hvězdárny, ve které jsem tehdy byl, aby uspořádala na výstavě krátkou přednášku s diskusí. Sešlo se přes 1000 lidí. Což taky dneska už zní naprosto neuvěřitelně.

Havelka: Stály by za zmínku ještě planetárijni začátky v Praze. Moje první seznámení s planetáriem bylo v roce 1956 nebo 1957, kdy firma Zeiss měla výstavu v bývalých Elektrických podnicích, kde bylo poprvé předváděno malé planetárium. Tam, protože to vlastně byli jen technici od Zeisse, potřebovali výklad, tak tenkrát si nás, mladé demonstrátory, najali za tehdy pro nás fantastické peníze. Přednášeli jsme tam na předváděních planetária. To pak bylo Zeissovými závody do Prahy zapůjčeno a bylo na Náměstí míru v budově spořitelny, kam jsme ho instalovali; tenkrát s tím byla také spojena taková humorná příhoda, protože kopule byla vlastně takový stan, který se dával dohromady jako cirkusové šapito, a protože v sále bylo dost okolního světla, zjistilo se, že je nutno navrch udělat ještě kryt z černé látky. Tehdy jsme objednali nějaké řemeslníky a oni říkali "to je maličkost, to sešijeme", a pak si neuvědomili, že dělají kužel, nikoliv kouli. Takže když všechno pečlivě sešili, zjistilo se, že to na tu kopuli planetária nejde navléknout. Nakonec se to dalo dohromady a pokud se pamatují, byla návštěvnost dobrá a byl to vlastně

začátek planetária v Praze. Protože teprve mnohem později bylo otevřeno velké planetárium.

Příhoda: Já si ještě vzpomínám, že tenkrát ten kryt na tu kopuli jsem deskriptivně řešil a jednotlivé díly jsem jim rozkreslil, jak mají vypadat. Potom to vypadalo aspon trošku k světu.

Hlad: To planetárium slouží dodnes. Je v Hradci Králové. A tady v Praze bylo několik měsíců a myslím, že všichni z nás, kteří jsme pak pracovali v pražském Planetáriu, jsme se vyučili vlastně na tom malém stroji. Dodnes na něj rádi vzpomínáme.

Rükl: Chtěl bych jen upřesnit, že to nebylo první planetárium v Praze, neboť první planetárium bylo velké Zeissovo projekční planetárium, dopravené sem v roce 1953. Ovšem od té doby bylo uloženo, jak víme, v bednách v depozitáři Národního technického musea na Letné. Takže v době, když my jsme se učili zacházet s malým planetáriem, už Praha měla dodané velké planetárium. Jenže v té době se npracovalo ani na projektu, ale spíš na volbě místa pro Planetárium. I s tím byla velká práce a spousta diskusí. Nabízela se proluka u Myslbeka, pozemek na Karlově náměstí proti Technice, uvažovalo se o stavbě přímo tady na Petříně v úrovni Hvězdárny, na to byl přece ten předválečný projekt, uvažovalo se o stavbě pod Petřínem na Újezdě, to všechno padlo a nakonec bylo Planetárium postaveno do Stromovky, i když dodnes asi nejsem přesvědčen, že je to ono optimální místo, kde by planetárium ve velkém městě mělo stát. Ale když už jsme u toho plánování a přemýšlení, tak si vzpomínám, že model planetária v měřítku 1 : 100 byl postaven o jedné silvestrovské noci zde na Hvězdárně, tady u vchodu, ze sněhu. Něde ještě bych našel fotografie.

Letfus: ČAS se snažila podpořit ideu, aby Planetárium bylo organickou součástí Hvězdárny. Přimo na Petříně nebylo možno, tak jsme se alespon snažili o to, aby Planetárium bylo dole u lanovky na Újezdě. Ale ani tento návrh neprošel na ÚNV. Ty návrhy, které uváděl Ing. Rükl, u Myslbeků v proluce a podobně, to byly jenom takové nápady hledání místa, ale ÚNV, hlavně stavební referát a další, striktně odmítaly všechny tyto návrhy. A stále tlačily dál a dál od středu města. Nakonec to dopadlo tak, že to Planetárium se postavilo na okraj Stromovky. Bylo podstatně později postaveno než bylo zakoupeno, právě proto, že nebylo možno v pražské zástavbě najít v té době vhodné místo a pochopení, protože by se jednalo, pokud jde o vnitřní město, o velmi velký zásah. Třeba moskevské Planetárium když bylo postaveno v roce 1929, tak stálo vlastně v té době na okraji Moskvy. Dnes ho máte v centru.

Hubený: Já jsem přišel až v roce 1963, kdy už tato slavná doba, o které tady bylo mluveno, minula, čili tyto zážitky znám jenom z doslechu. Pro mne měla petřínská hvězdárna veliký význam čistě subjektivní. Asi ve 14 letech jsem přečetl knihu Huberta Slouky Pohledy do nebe, to mne velice vzrušilo a intenzivně jsem se začal zajímat o astronomii.

A shodou okolností mně můj spolužák řekl, že dochází na hvězdárnu na Petřín. Slíbil mi, že mne tam někdy vezme, na což jsem se těšil. Jenže mezitím jsem shledával, že zájem o astronomii buď v mém okolí pocit, že jsem ne-li přímo cvok, tak jistý podivín. Tomu pomohlo i to, že ten můj spolužák, o kterém byla řeč, podivín takřka byl, sám o sobě. Sám jsem se za nenormálního nebo za podivína nepokládal, ale jisto jsem v tomto směru neměl. A vím, že jsem si říkal, že zajímat se o astronomii není přece nic tak zlého. A skutečně, když jsem sem přišel, myslím, že bylo zrovna nějaké zatmění Měsíce a byla tady taková velice dobrá parta, zjistil jsem, že mladí lidé se zajímají o astronomii a jsou docela normální a že s nimi můžu mluvit a nesmějí se mi.

O těch vlnách už tady byla řeč, tak první vlna, tu jsem nezažil. Druhá vlna byla zřejmě ta, která nastoupila mezi lety 1956-1959, jak o tom mluvil tady Pavel Najser. A právě toto ovzduší, které tady panovalo, charakteristické přátelskými vztahy na Hvězdárně i mimo ni, to mi pomohlo oprostit se od všech zábran, takže astronomii jsem se začal věnovat posléze i natrvalo.

Setvák: Já jsem zástupce té poslední vlny. Na Hvězdárnu jsem poprvé přišel asi před 10 lety. Pohled na Saturna v hlavní kopuli se mi tak líbil, že jsem začal hltat astronomickou literaturu. O dva roky později, to jsem byl v 9. třídě, přišel na školu náborový letáček, že Planetárium pořádá astronomický kurs. Tak jsem se přihlásil, mimochodem na 1. lekci jsem musel jít pěšky z Kačerova až do Planetária, protože v té době nejezdily tramvaje po celé Praze. Druhý ročník se konal zrovna v době, kdy se Hvězdárna uzavřela, takže jsme potom jezdili jednak do Domu železničářů, jednak do Dáblic, kam cesta trvala třeba 2 hodiny; občas se mi stalo, že jsem tam přišel třeba dřív a pak jsem tam chodil v mrazu 1 - 1 1/2 hodiny kolem hvězdárny. Když jsem kurs skončil, jelo se poprvé na 6. sraz mladých astronomů Slovenska. Naše družstvo tam tehdy pod vedením Pavla Najsera a Petra Mudry, který tam dělal maséra, vyhrálo okurkový pohár. A v Kozmosu potom o nás psali jako o nenápadném mužstvu z Prahy, které velmi překvapilo.

Další takovou vzpomínkou je můj průvodcovský křest. Bylo to v 75. roce, kdy se konala Spartakiáda, a tehdy byly dalekohledy před Hvězdárnou a na vyhlídkové věži na Hladové zdi. U dalekohledů jsme museli být tři: jeden vykládal, jeden sundával malé chlapečky, kteří se po tom dalekohledu šplhali, a třetí ho držel. O rok později se Hvězdárna otvírala a tehdy jsme měli v Vládou Přibylem vyjednané, že tady budeme sloužit hned od otevření. Nejvíce ze všeho si vzpomínám na večer před otevřením, kdy jsme asi 4 hodiny před půlnocí s panem ředitelem přibíjeli cedule po budově na dveře. A poslední příhoda je z lonského roku, kdy jsme jezdili s autobusem po táborech. Když jsme tankovali, tak ti dva, co tam byli od obsluhy, si mezi sebou říkali: "Jé, astrobus, podívej!" "No jo, to tam budou astronauti!" "Koukni se, jestli tam náhodou není Remek!"

Soukupová: Jsem tady asi úplně nejmladší. Dostala jsem se na

Hvězdárnu asi jako my všichni tři pomocí náborového letáčku. Začala jsem chodit do astronomického kursu do Planetária k Ing. Příhodovi a do druhého ročníku na Hvězdárně a potom jsem tady začala provádět. Moje vzpomínky nejsou tak rozsáhlé jako ostatních, ale přece jenom Hvězdárna pro mne znamenala a znamená hodně mnoho, je to takový druhý domov. Jednak je tady bezvadná parta; byla jsem strašně překvapená, když jsem se sem dostala poprvé, jak jsem byla přijata. Předtím jsem se bála, že mne tady nevezmou, protože jsem ještě nikdy v takové nějaké společnosti nebyla, a moc se mi líbilo, jak tady spolu ti demonstrátoři žijí, jak se tady baví. Hodně se mi líbí letní akce, co pořádáme buď jako naše Hvězdárna nebo se jezdí na Slovensko. A v neposlední řadě také letní tábory, kam jezdíme s astrobusem.

Příbyl: Já jsem se dostal na Hvězdárnu taky pomocí náborového letáku, absolvoval jsem astronomický kurs a složil demonstrátorské zkoušky. Měl jsem štěstí, že v tu dobu se otevírala Hvězdárna po velké rekonstrukci a byli jsme vlastně jediní, kteří byli po ruce, tak jsme začali provádět, protože starší demonstrátoři asi nečekali, že Hvězdárna bude tak brzo otevřena. Máme velice bohaté přístrojové vybavení a skutečně špičková zařízení, myslím si ovšem, že někteří mladí lidé z nás dostatečně neocenují to, kolik tady máme příležitostí a že skutečně tady manipulujeme s věcmi, které mají někdy statistické hodnoty.

Následovala přestávka a po ní 2. část diskuse

Hlad: Existuje celá řada věcí, která může i kulturně-výchovnou činnost značně ovlivnit, která vidět není a k historii Hvězdárny a historii Planetária zákonitě patří. Za chvíli předám slovo Dr. Horskému, neboť tak se zřejmě dostaneme z oblasti osobních vzpomínek i do oblasti historie jako vědy, kde jsou nějaká pravidla hry jako konečně v každé nauce. Znovu bych se však nejprve vrátil ke vzniku Hvězdárny. V archivu Hvězdárny uchováváme materiál, který může sloužit budoucímu studiu, týká se i samotného vzniku Hvězdárny a je tam možná pozoruhodná věc. Pochopitelně že Hvězdárna vznikala za značné podpory lidí, kteří k tomu byli vyprovokováni různými důvody, takže všimáme-li si celé historie, než vlastní hvězdárna byla postavena, vidíme, že se v tom angažovali kromě lidí z Astronomické společnosti i lidé z vědeckých kruhů, zejména tehdejšího Universitního ústavu, a Rada hl. města. Proč se v této věci angažovalo město Praha? Z velmi prostého důvodu. Protože Praha je město s bohatou kulturní tradicí a mnohá zařízení podobného typu z jiných oborů vznikala již v minulém století. Například muzea. Konečně stojí za povšimnutí fakt, že samotný první statut Hvězdárny, kdy se vlastně sdružily město Praha a Česká astronomická společnost, má velmi zajímavou preambuli. Sdružily se proto, aby umožnily rozšiřování správného názoru na svět mezi lid. To je přímo ve statutu řečeno. Vidíme, že snahy po záměrném šíření osvěty v našich oborech už před 50 lety tu byly. Není bez zajímavosti ani to, že se tenkrát Rada města Prahy rozhodovala mezi planetáriem a hvězdárnou. Zajímavé jsou třeba i vztahy mezi městem a Astronomickou

společností. Ten, kdo by měl čas a prováděl to pro jiné účely než je diskuse pro účely časopisu, by jistě měl prostudovat i tyto všechny materiály, aby dostal nějaký objektivní obrázek. Podobně je tomu i s historií vzniku Planetária.

Horský: Je velice hezké vzpomínat, vzpomínky jsou vůbec taková milá věc a právě proto, že jsou milá věc už apriori, tak do nich přicházejí zpravidla jen ty milé věci. Ale vývoj a historie neobehavuje vždycky jen ty věci pěkné, příznivé, ale někdy také věci obtížné, tvrdé a případně velmi nepříznivé. Bylo tu třeba vzpomenuto na poškození Hvězdárny v posledních válečných dnech, což přirozeně z hlediska vývoje této instituce a její životaschopnosti byla svým způsobem dosti značná tragédie, ale tak, jak to bylo předvedeno v těch vzpomínkách, to už příliš tragicky nevyznělo. Za tím, aby z těch trosek mohla celá budova a instituce vzniknout, stále zřejmě plno práce a mnoho úsilí, ale tohle všechno je vidět i z jiných pramenů než ze vzpomínek. Jestliže někdo bude psát dějiny této instituce - a zcela určitě na to dojde - tak po publikovaném materiálu z této diskuse rád sáhne a budou to pravděpodobně asi hlavní zdroje informací o tom, jaký byl vztah lidí, kteří Hvězdárnou procházeli, kteří s ní žili, vůči této instituci. Ale to je skutečně jen jedna část a je to z hlediska profesionálního historika značně subjektivní část celé věci. Ta objektivnější je přece jenom dána rozbořením archivů a rozbořen souvislosti kolem. Instituce nežije ze vzduchu, nýbrž z určitých dotací. A ty dotace jsou někdy velké, někdy malé a teprve širší rozbor ukáže, jaké procento na tuto instituci připadlo. Potom mohu odpovědět na otázku, jestli byla anebo nebyla nějak nadhodnocena. Další věc, která je nebo která se tu už objevila, je fakt, že všichni, jak tu sedíme, jsme relativně mladí vzhledem k historii této instituce. Bylo tu vysloveno politování, že nejstarší pamětníci se nemohli dostavit. Jistě jsou objektivní důvody, jsou to lidé zaneprázdnění a také limitování svým zdravotním stavem; dal bych návrh za redakční radu Kosmických rozhledů: bylo by velice vhodné za těmi předními z nich dojít s magnetofonem a poprosit je, aby své vzpomínky sdělili.

Otázka archivu je velmi důležitá, je výborné, že Hvězdárna vede svůj archiv, je to zřejmě archiv, který navazuje po formální stránce členění na archiv NV hl.m. Prahy. Právě proto však, že existovala vazba mezi Astronomickou společností a touto Hvězdárnou, velká část historie se odráží i v archivu Astronomické společnosti. O ten zase pečuje Ústřední archiv Akademie věd, protože Společnost dnes byla přerazena k Akademii věd. Stejně tak je myslím důležité, aby nezapadly materiály nebo osobní archivy jednotlivců, kteří mají nebo měli k této instituci vztah a jejichž poznámky, záznamy, korespondence mají té historii hodně co říci. Tak například osobní archiv pana Klepešty je dnes rovněž v Ústředním archivu Akademie věd, kam byl předán. A je snad dobré, i když je to taková nepříjemná, nemilá povinnost, počítat s tím, že ti, kdo jsou ještě teď mezi námi, jednou nebudou, ale je to nutno nějak hlídat a dbát, aby důležité materiály nějakým způsobem nezaknaly a neztrácely se. Obecně to často bývá tak, že nejstarší historie budi

obrovský zájem, ale titíž lidé, kteří k ní mají tento vztah, strpí, že nejnovější historie není zaznamenána a za chvilku se tak vytrácí, že není možno mnohé věci spolehlivě rekonstruovat. Na to bych při této diskusi rád upozornil.

Hlad: Pokud jde o archivaci, tak podle zákona jsou některé věci povinně archivovány. Zejména ty nejdůležitější, které vymezují působení instituce, její podstatu, jsou zachovány od samého počátku, dodnes. Jsou to naše bývalé statuty a organizační řády. To musí být. Dokonce archiv města Prahy může kdykoliv tyto věci převzít, ale musí být archivovány tak, aby se předat daly. Totéž se týká základní dokumentace finanční, ze které lze vyčíst mnoho, kdyby si s tím někdo dal práci. Ta je zachována od samého počátku, protože účetnictví Hvězdárny bylo vedeno zvlášť od účetnictví Společnosti, neboť financování provozu Hvězdárny patřilo od počátku městu. To je v našem archivu zachováno. A pokud jde o dobu novou, tak pochopitelně od r. 1953, kdy Hvězdárna, resp. Hvězdárna a Planetárium je samostatným zařízením, řízeným Národním výborem hl.m. Prahy, musíme zachovávat dokumentaci, která se týká veškeré činnosti, například i to, co na první pohled vypadá jako papírová záležitost - komplexní rozbor a plány. Z nich lze rovněž hodně vyčíst. To se týká i provozních věcí, ze kterých lze rovněž část i dokonce osobních věcí postihnout, protože provozní směrnice řídí nějaký chod, v kterém se pak pohybují lidé, kteří v té instituci pracují nebo s ní spolupracují. Totéž platí i o tom, co bylo publikováno. A co je mnohdy trochu subjektivní, protože to záleží na autoru. Říše hvězd, která vychází už přes 60 let, zachycuje také historii, i z ní jde se dobýt jisté pravdy, a do jisté míry to lze říci i o věstníku, i když ten právě se mnohých věcí, které se týkají právě provozu Planetária nebo Hvězdárny, příliš nedotýká. Na to jsou jiné mechanismy. Spíš se tam objevují čas od času právě články k výročím. Mohli bychom tedy konstatovat, že písemné podklady a náležitosti, ze kterých lze čerpat historickou pravdu, jsou zachovány, a že se nemusíme přímo my vázat tím, že bychom se dnes v další části besedy snažili postihnout veškerou historii, což ani nejde. A bylo by to taky subjektivní, byly by v tom chyby. Zrovna tak jako se nám dnes nepodaří, ani to není účel, vystihnout řekněme současný stav a výhled těchto institucí, o kterých je dnes řeč, do budoucna v celém rozsahu, v celé závislosti na celém hnutí a v celé závislosti třeba na celé oblasti kultury a vzdělávání tak, jak třeba v hlavním městě probíhá. Toho bychom se měli hned zpočátku vzdát, protože to na tomto setkání možné není. Je dobré toto říci, protože čtenář by naopak řadu kapitol z této novodobé historie nebo z budoucnosti významné instituce, z jejího účelu postrádal. Tím si tak trochu uvolníme ruce pro další diskusi. Protože i tam se budeme muset zřejmě vracet k subjektivním pohledům. A protože ta první část byla věnována období do r. 1960, tedy řekněme relativně starší historii Hvězdárny a nové už ne, a protože v roce 1960 bylo dáno do provozu planetárium, a protože bychom neměli se vyhnout této důležité skutečnosti - 20 let je přece jenom doba zakrouhlená, dost dlouhá, významná a instituce rovněž, tak

bychom možná měli tu druhou část začít ještě v tom nezávazném subjektivním duchu právě Planetáriem. Že v Praze po malém planetáriu bylo uvedeno do provozu planetárium velké. Jeden z prvních, kteří nastoupili v tomto novém zařízení ještě do syrových zdí a byli i při dokončování stavby, byl Ing. Růkl. Možná, že by bylo dobré, kdybys právě ty začal.

Růkl: Čili měl bych zavzpomínat na začátky Planetária, aspoň od toho data, kdy jsem v něm začal působit, to znamená od začátku roku 1960, kdy se ještě úřadovalo v syrových zdech rozvalin bývalé restaurace a koníren, na jejichž pozemku vlastně Planetárium bylo postaveno. Ty konírny s hospodou se bouraly až po zahájení provozu Planetária. Pamatuji tu situaci od doby, kdy nebyla zcela dokončena stavba, ale aspoň kopule a tzv. hlavní sál. Mým prvním úkolem tehdy bylo seznámit se s dokumentací a řídit přepravu beden s Zeissovým planetárium z Technického musea k nám, do objektu Planetária. Pochopitelně jsme byli velmi zvědaví na to, co uvidíme, až rozbalíme ty bedny, protože 7 let skladování je doba dlouhá. Potvrdilo se, že skladování bylo skutečně kvalitní a na stroji, tak jak byl rozbalen, nebylo sebemenšího poškození. Přijeli tehdy tuším v březnu nebo ještě koncem února 1960 dva Zeissovi mechanici, tehdy mladý Lothar Gebauer, mechanik optik, a pan Franz Höndorf, elektrikář, specialista na vakuovou elektrotechniku, a tito dva mužové spolu s dvojicí z naší strany, to jest s Dr. Otavským a se mnou, planetárium montovali. A montáž trvala pokud si vzpomínám asi 5 týdnů dost vytrvalé práce a pak ještě 6 týdnů trvala justáž. Pak bylo planetárium slavnostně předáno ve formě takové ukázky zástupcům města a Parku kultury, pod který tehdy Planetárium bylo přičleněno. Pak teprve byl dokončován hlavní sál - položena definitivní podlaha z PVC a instalována křesla. Když se planetárium montovalo, byla tam ještě betonová podlaha, ta byla taková světlá, pěkná, a když jsme tehdy poprvé rozsvítili hvězdy, ještě bez automatických clonek, promítaly se nejen po kopuli, ale i po podlaze. A když člověk stál na montážním můstku, ze kterého se přístroj justoval, měl dojem, že se vznáší ve volném prostoru. Na to mám velmi pěkné vzpomínky. A první seznámení pražské veřejnosti s planetáriem nastalo při tzv. "malém provozu" o Spartakiádě, kdy vlastně ještě nebyla dokončena výstava ve foyeru Planetária; foyer jsme přepažili takovou španělskou zástěnou, aby tam lidé nemohli, a lidé od pokladny chodili přímo do hlavního sálu, který už stavebně dokončen byl, tam byla připravena krátká ukážka. Po tomto provozu, který trval pár týdnů kolem Spartakiády, bylo Planetárium zase pro veřejnost uzavřeno, dokončeno stavebně, zkolaudováno, předáno a ke slavnostnímu otevření za přítomnosti představitelů města, vládních orgánů, stranických orgánů, ČAS, k tomu došlo 20. listopadu 1960. Bylo to formou slavnostní přednášky, kterou měl připravit pan profesor Guth a my jsme tehdy s panem Ladislavem Černým asistovali coby operátoři. Tenkrát jsme s tím měli všichni tři plné ruce práce a byli jsme dost zpaceni. Dnes si na to člověk vzpomíná s humorem, jak nám to planetárium zpočátku dávalo zabrat, a i pan profesor, člověk, který za sebou měl obrovskou přednáškovou praxi,

z toho byl patřičně zpocený. A pak začal všední život, spočívající v každodenní rutinní práci s planetáriem pro veřejnost a pro školy. Snad by bylo zajímavé vůbec si v téhle diskusi, kde se sešli mladí a střední pamětníci, zavzpomínat a uvědomit si, jak jsme vlastně našli ducha toho zařízení. To jest jak se stala hvězdárna hvězdárnou a planetárium planetáriem. U toho Planetária zvláště jsme schopni si to uvědomit, protože těch 20 let - to je docela nedávno. My dneska chápeme jako samozřejmé, že máme celý široký okruh činností, kterými sloužíme veřejnosti. Proto ostatně tady jsme jako kulturně výchovné zařízení. Ale nespadlo to s nebe. Jestliže se postaví nové kino nebo nové divadlo, je celkem apriori jasné, co se tam bude dít. Že v kině se budou promítat filmy a v divadle že se bude hrát divadlo. Ale když se postavilo Planetárium, tak vlastně nikdo přesně nevěděl, co se tam bude dít. Bylo nám jasné, že tam máme k dispozici fantastický stroj od Zeissů a že se s tím dají dělat kouzla a že se k tomu dá přednášet. Ti z nás, kteří s tím začínali, a je nás tu teď řada na diskusi, Pavel Příhoda, Oldřich Hlad i Jirka Havelka, který tam spolupůsobil zkraje, všichni jsme za sebou měli dlouholetou praxi tady na Hvězdárně. Ta byla naprosto neocenitelná a řekl bych nezbytná. Měli jsme za sebou stovky přednášek a měli jsme i určitou představu o tom, jak popularizovat astronomii. Ovšem popularizovat astronomii prostředky, které jsou k dispozici na hvězdárnách a prostředky, které dává velké planetárium - to je značný rozdíl. Museli jsme se to naučit. A kde se to naučit? Jednak jsme navazovali na praxi hvězdárenskou, jednak jsme měli možnost se poučit v zahraničí. Jediná možnost se nám tehdy nabízel v Moskvě, ale ta ovšem byla neocenitelná. S Ladislavem Černým, který byl prvním vedoucím oddělení, které se zabývalo lektorskou prací v Planetáriu, jsme vlastně poprvé poznali, "jak se dělá planetárium". Samozřejmě v našich podmínkách jsme museli hledat vlastní cestu, a že ta cesta se našla, to je zase zásluhou lidí. Tak to nakonec vždycky bývá, že záleží na lidech, kteří s tím pracují, jakého ducha tomu zařízení dají. My jsme nakonec našli hlavní své poslání v práci pro školní mládež a že ta cesta je dobrá, to se prověřilo celou tou dvacetiletou činností a dobrou perspektivou i do let budoucích. Ale protože jsem mluvil už moc dlouho, dal bych mikrofon dalším pamětníkům.

Hlad: Vzpomínám na dobu při nástupu v r. 1961 v létě; nastupoval jsem s praxí asi 500 přednášek, s tříletou praxí na střední škole a přišel jsem k velkému projekčnímu planetáriu, za měsíc jsem se zacyčlil, jak jsem nejlíp uměl, a pak jsem konečně přišel do sálu řídit stroj, přednášet a pouštět si diapositivy, což je dost zajímavá kombinace, v jiných planetáriích dost málo obvyklá, a zjistil jsem: že to jsou galeje, při přednášce se doslova dá propotit vše, co má člověk na sobě, a nepřítel č. 1 je diaprojektor! A asi tak po třech měsících přednášel poprvé kolega Havelka, s kterým jsme se dávno znali z petřínských služeb, neboť jsme je celá léta drželi spolu, a já jsem se těšil, jaký bude mít on, zkušební přednášeč, dojem z planetária. Po hodině vylezla ze sálu mokrá postava a první věta zněla: nepřítel č. 1 je diaprojektor.

Havelka: Mohu to jenom potvrdit. Přestože jsme měli už určitou zkušenost z malého planetária, ale přece jenom v tom malém planetáriu člověk si to řídil celkem jednoduše a snadno. Ale ve velkém planetáriu ... Za ta léta, co jsem tam byl, zase naopak jsem se pak naučil některé přednášky, které jsem měl častěji, už tak dokonale, že jsem téměř v každé sekundě věděl, co zrovna přijde a co zrovna mohu očekávat. Třeba i některý projev jsem si upravil tak, aby dotyčná hvězda právě vyšla nad obzor v tom okamžiku, kdy jsem pronesl určité slovo. Čili je to zase asi jen věc praxe a jak jsem měl příležitost zjistit u těch, kteří měli mnohem víc let k dispozici, aby s planetáriem pracovali, v podstatě udělali úplně stejnou zkušenost. Vždycky, když člověk obsluhuje něco nového a zvláště něco složitějšího, tak se na začátku zapotí. Já jenom, když dovolíte, bych to ještě trochu zpestřil zase takovou humornou příhodou. To bylo v době, kdy jsem začal působit v Planetáriu, odcházeli jsme večer s kolegou Růklem z Planetária jako jedni z posledních, a jak jsme vyšli, byla zrovna taková velice jasná noc. On se podíval na oblohu a říkal: "Safra, musím se vrátit, zapomněl jsem zhasnout Měsíc!"

Příhoda: Přednášky, které jsme v Planetáriu měli, samozřejmě působily velice emotivně. A v době, kdy jsem měl jakési zkušenosti s planetáriem malým, si pamatuji, kdy jsem poprvé zasedl za pult toho velkého, za mnou stál Toník a tvářil se velice pyšně, a já jsem měl poprvé možnost zatočit kolečkem a planetárium uprostřed sálu se opravdu začalo otáčet. To byl můj nejsilnější citový zážitek. Napřed jsem přednášel jako externista, potom jako zaměstnanec a domnívám se, že tady je značný rozdíl. Přece jenom dosavadní vzpomínky se týkaly činnosti dobrovolné, činnosti mimo vlastní zaměstnání, která měla přirozeně i trochu jinou citovou náplň. Co se týká profesionální práce, ona je to práce 8 hodin denně, při které se přednáší třeba 1 - 2 přednášky a jde o to rostoucí praxi je vypulérovat. Snažili jsme se vypracovat jakousi pro Prahu specifickou dramaturgií, protože nám bylo jasné, že nemůžeme napodobit praxi jiných planetárií už z toho důvodu, že máme jiné obecnství, hlavně školy. A tady jsme vlastně poprvé zkoušeli typy programů, které označujeme dneska jako pořady, kdy nám vlastně nebylo jasné, jestli bude vůbec možné přednášku, přednášenou živě, třeba pro 6. ročníky, převést na magnetofon a podle toho magnetofonového záznamu planetárium řídit. Nebylo nám jasné, jakým způsobem to zaučinkuje na mladé obecnství. Ale podařilo se a postupně se vypracovala řada titulů postupně pro všechny stupně škol a všechny ročníky, resp. předměty, kde je v osnovách astronomická partie. Postupně se pořizoval diapositivní archiv a kolekce materiálů pro jednotlivé pořady a tímto způsobem jsme uchovali trest té naší práce.

Růkl: Já využiji toho, že se nikdo nehlásí. Padla tady řada jmen v souvislosti s historií Hvězdárny a myslím, že bychom neměli opomenout jedno jméno v souvislosti s historií Planetária, a to Dr. Rostislava Rajchla, který byl zaměstnancem Hvězdárny a byl to - těžko bych našel pro jeho funkci nějaké soudobé označení - odborný poradce pro stavbu Planetária. On byl pověřen, aby byl přítomen závěrečným stádiím stavby Planetária a po odborné stránce dožíral na jeho dobudování.

Tady je třeba poznamenat, že Planetárium se zdaleka nestavělo takovými postupy, které dneska se pokládají za striktní při investiční výstavbě, to jest že stavební připravenost musí být dotažena až do posledního výkresu a od toho se neuhne. Já sám si dobře vzpomínám, že když jsem už pracoval v budově, když už bylo hotové planetárium nahore, teprve se dokončovala elektrická instalace a to tím způsobem, že třeba za mnou přiběhl mistr elektrikář a řekl: "Pane šéfe, prosím vás, kde chcete mít zásuvky?" A musel jsem jít do dílny a malovat mu na zeď, kde chci mít zásuvky, což zní dost pohádkově. A stejně tak Dr. Rajchl měl možnost ještě daleko předtím než já v mnoha směrech stavbu ovlivnit, což také udělal a jeho zásluhou je i to, že máme v Planetáriu dost unikátní zařízení v podobě horizontálního dalekohledu s coelostatem, které Dr. Rajchl navrhl na poslední chvíli změnou projektu. Původně totiž měl být hlavní rozvaděč Zeissova planetária v takové kobce pod planetáriem, což by bylo velice nepraktické, protože při každé poruše nebo údržbě by člověk musel otevřít v podlaže hlavního sálu poklop a před užaslým publikem se spustit kamsi do podpalubí, tam zaštrachat relátky a opět se vysunout nahoru. Místo toho se rozvaděč přestěhoval do zvláštní místnosti úplně mimo sál, což je daleko praktičtější, a ta kobka přímo pod aparaturou planetária byla po změně projektu proměněna v tzv. astronomickou laboratoř, do které ústí horizontální dalekohled zamontovaný pod podlahou hlavního sálu a který je napájen Jenschovým coelostatem z terasy Planetária. Tento zlepšovací návrh byl realizován a naše Planetárium se stalo ne-li prvním, pak alespoň jedním z prvních, které může promítat Slunce přímo na kopuli. Pak to ještě napodobila řada dalších planetárií, která ovšem promítají Slunce do učebny nebo do výstavního foyeru a podobně. Neuvědomují si teď, že by někde jinde promítali Slunce přímo na kopuli. Použili jsme to prakticky třeba při částečných zatměních Slunce pro hromadné pozorování. Nabízí se tu i možnost využít laboratoř dál pro astronomická pozorování.

Hlad: Etapě školních přednášek, jejich obměn, zpříjemnění pro posluchače i přednášejícího v dobách komponovaných programů, té předcházela první etapa, zhruba v letech 1961-1963, pionýrská doba školních přednášek. Nastoupil jsem do Planetária právě za tím účelem, a byl jsem taky pověřen, abych se postaral o školní přednášky v roce 1961-1962. To byla příjemná záležitost, ovšem školní přednášky v hlavním městě, kdy školy přijdou za doby školního vyučování do nějakého zařízení, není snadné zorganizovat už proto, že školní doba byla, jest a bude vždycky tak trochu cenná a hájená. Bylo tedy nutné domluvit se s odpovídajícími institucemi, a tedhá v té první době nám velice pomohl VUP a KUP, dnešní Pedagogický ústav hl.m. Prahy, se kterým udržujeme styky dodnes. Pochopitelně jsme se snažili, abychom školní přednášky dostali pokud možno na tak dobrou úroveň, abychom už ve 2. roce mohli rozšířit klientelu. A shodou okolností se podařilo tenkrát díky i těmto institucím už v prvním a druhém školním roce dosáhnout poměrně značné účasti školní mládeže, organizované prostřednictvím KPÚ. Shodou okolností tehdy došlo ke střídání personálu a s Ing. Ruklem jsme de facto v Planetáriu

zbyli sami jako univerzální přednášeči, a byly tam konečně dvě kolegyně, Vladka Smržová-Zuklínová a Lída Vohnická. Na ten obrovský nával škol, který tam tehdy přišel, to bylo málo a taky jsme tenkrát přednášeli i třikrát denně. A jakmile přednášíte řekněme potřetí, tak nejste schopni téměř ničeho, respektive všeho. Najednou se vám třeba i stane, že vprostřed přednášky zjistíte, že někde jste a nevíte kde. Zřejmě ty přednášky v Planetáriu, srovnáno třeba se školní výukou, vydaří: jedna hodina vydá za 2-3 školní. A při té třetí takto přepočtené tříhodině už zcela vynechává paměť. Mně se to stalo asi třikrát. A marně jsem tápal v paměti, kde zrovna v té školní přednášce jsem. Ono třeba 30krát za sebou přednášet sférickou astronomii není nic příjemného. To byla právě krizová doba, Dr. Andrlé odcházel do Astronomického ústavu a ještě se nám nepodařilo přemluvit tenkrát Ing. Příhodu, resp. instituci, kde pracoval v Kralupích nad Vltavou, takže tam bylo jisté mezidobí, na které vzpomínám dost na jednu stranu rád, na druhou stranu nerad, a z té doby pochází také to vypínání Měsíce a podobně. I tyto efekty jsou velice zajímavé; když dlouho přednášíte v Planetáriu a velmi často jste pod umělou oblohou, tak tam sedíte v kukani, která je pod severním obzorem. A Orion je strašně daleko a strašně malý. A když se pak pohybujete pod skutečnou oblohou, připadá vám nepřírozně velký, a mimoděk jsem se v přírodě lekl, že se cosi stalo s projekcí oblohy!

Letfus: Všichni, kteří měli cokoli dělat s planetáriem a zajímali se o ně, byli strašně zvědaví, jaký bude první dojem. Pro mne, abych se přiznal, první dojem nebyl vynikající. A řeknu také proč. V Přerově, kde existovala pobočka České astronomické společnosti, vyšli za války gymnázium dva studenti, kteří měli velký zájem o astronomii, Ing. Miloš Weber a Dr. Jan Němec. V Přerově je továrna, která se jmenovala v té době Optikotechna, nyní je to Meopta, a Dr. Němec pracoval pak jako technik v Optikotechně. Ti si umyslili, že udělají projekční zařízení pro umělé meteorory a pro nácvik. V Přerově totiž existovala velmi aktivní skupina pozorovatelů meteorů. V době, kdy jsem byl už členem Astronomické společnosti, na jedné z členských schůzí demonstrovali svoje zařízení. Bylo to v kreslírně gymnázia, velmi rozlehlé místnosti; na zadní stěnu promítli oblohu i s temnou siluetou horizontu, a to tak, že přesně byla pokryta zadní stěna a vypadalo to, že zadní stěna neexistuje a že přítomní se dívají ven do volného prostoru. A na to pak promítali druhým projektorem umělé meteorory. Dojem byl skutečně skvělý, protože oba si s projekcí zvláště pohráli, a dojem byl tak nezapomenutelný, že přehlušil i dojem z planetária.

Hlad: Mnozí lidé, kteří přicházejí do styku s naší institucí, i řada zainteresovaných lidí o astronomii z jiných oborů, je dost překvapena, jaký rozsah činnosti a jaká kvalita programů existuje. Obě instituce zajišťují dohromady kolem 40 základních kulturně-výchovných činností, z nichž každá by se dala dál členit. Velmi zajímavou kapitolou by byl vývoj oblastí kultury, které mají vztah k našemu zařízení, a třeba i vztahy mezi řízením pražské kultury a institucemi. To není

nepodstatná věc. Hovořili jsme na počátku jen velmi letmo o tom, co vlastně vedlo ke vzniku těchto zařízení. Historie těchto zařízení ze strany města byla dost poznamenaná, a to v kladném slova smyslu. Protože jde o centrum s bohatou kulturní historií a řekneme v posledních 25 letech, kdy Hvězdárna funguje jako samostatné zařízení, je v tomto směru obrovský pokrok, který se projevuje i v materiální základně, z které podnik může vycházet. To není zanedbatelná věc.

Zmíním se ještě o jedné věci, která je rovněž krajně důležitá. Za těch řekneme 50 nebo 25 nebo posledních 15 let se změnily i věci v kultuře samé. To, co si divadla vybojovala už třeba v minulém století, místo na slunci v očích veřejnosti i z hlediska řídicích orgánů kultury, společnosti nebo školství, ještě dříve, než naše zařízení existovala, to si naše zařízení teprve musela vybojovávat. V posledních desetiletích jsou už tato zařízení chápána jako zcela právoplatná součást celé kulturní fronty, jako partneři těch zařízení, která už si své místo vybojovala. Projevuje se to i v jisté toleranci příslušných řídicích orgánů ke snahám, které my chceme prosazovat, které jsou dány mnoha okolnostmi, například tlakem, dobrým tlakem z profesionálních kruhů, ze strany Astronomické společnosti apod. Řekneme v 70. a 80. letech lze začít celou tu mozaiku skládat do nějakého zcela programového působení nebo konečného obrazu. Do jaké míry se nám podaří využít toho, že Hvězdárna i Planetárium fungují společně, to se teprve pozná. K historii to dneska už patří taky. Ale celý tento komplex otázek se nám pochopitelně nepodaří v takovéto besedě nijak postihnout a zejména se nám nepodaří postihnout současnost našich zařízení, aniž bychom sklouzli do oblasti zcela pracovní, která už by třeba ani nebyla pro čtenáře tak zajímavá. Nicméně chtěl jsem na to upozornit a zdůraznit, že celá tato oblast se vyvíjí už desítky let za stálé podpory státu a v našem případě NV hl.m. Prahy, tedy národního výboru na úrovni kraje.

V průběhu dnešní diskuse se zcela prokazatelně ukázalo, že vývoj čehokoli, co vede k pokroku, je možný zejména tehdy, když se na tom podílí určitá skupina lidí, čím větší, tím lepší, která má kromě cílů profesionality apod., k daným věcem, problémům a i zařízení vztah. Nesporně. Byla tu přece jmenována celá řada jmen, osob, které se podepsaly na historii české astronomie vůbec a spolupůsobily při vzniku těchto zařízení. Ukázala se ještě druhá potěšitelná věc: že kdykoli v historii těchto zařízení mělo dojít k tomu závažnému prvnímu impulsu, že při tom spolupůsobila Astronomická společnost. Ačkoli teď jde vlastně o dva resorty, kdy Astronomická společnost spadá pod ČSAV a Planetárium i Hvězdárna jsou součástí resortu ministerstva kultury, snad i dnes najdeme společnou cestu (nevidím důvod k opaku) ke spolupráci s Astronomickou společností. Zejména pak při formování těch činností, které teprve vznikají nebo s kterými si nevíme dost dobře rady. V tom by ta historie a tradice měla být také zachována.

Letfus: Jsem rád, že tato slova řekl právě ředitel Hvězdárny a planetária hl.m. Prahy, o kterých zde byla diskuse. A to jak jako vědecký pracovník, tak také jako funkcionář Společnosti. Byla to slova velmi závažná a naznačují úkoly i možnosti, které se před námi otvírají.

Rozhovor s prof. M.K.V. Bappu,
prezidentem IAU a ředitelem Indického astrofyzikálního
ústavu v Bangalore

Rozhovory s významnými osobnostmi se obvykle odehrávají v přísně vymezeném čase, tazatel je příslušně nervozní a tázaný bývá myšlenkami napůl jinde, poněvadž díky svým vysokým funkcím neví, kde mu hlava stojí. Proto mi připadalo bezmála neuvěřitelné, když sběh náhod způsobil, že prof. Bappu měl při své nedávné evropské cestě skoro celodenní mezeru v nabitém programu. Hovořili jsme o všeličems: tedy spíše on vyprávěl a já jsem soustředěně poslouchal. Tak vznikl zcela neobvyklý rozhovor pro Kosmické rozhledy: s jeho uveřejněním prof. Bappu s radostí souhlasil.

Prof. M.K.V. Bappu byl zvolen v r. 1979 v Montrealu na tříleté období prezidentem Mezinárodní astronomické unie. Je významným světovým odborníkem ve hvězdné a sluneční spektroskopii, avšak jeho odborné zájmy jsou ještě mnohem širší a přímo jej předurčily k výkonu současné funkce. Na prezidenta významné vědecké unie je vlastně docela mladý: v době volby mu bylo 52 let. (Přítom vypadá o dobrých deset let mladší.) Okouzluje svou bezprostředností, otevřeností a skromností. Má neuvěřitelnou paměť na data, jména, okolnosti jednotlivých pozorování; řadu československých astronomů zná křestními jmény, jež vyslovuje naprosto perfektně.

Nejprve si chtěl prohlédnout 65cm reflektor pro hvězdnou fotometrii, umístěný v dřevěném pavilonu s odsuvnou střechou. Tedy žádný oslunující přístroj, fotometr je jednoduše solární, údaje se zapisují do čtverečkovaného sešitu, hvězdy se nastavují ručně, a ten večer se navíc ceuraly mraky. Přesto bylo vidět, že právě u dalekohledu se prof. Bappu cítí nejvíce doma. Chrlil otázky, zajímal se o každý technický detail, osahal si všechny páčky a všechna tlačítka a nebyť nevlídného počasí, určitě by si byl pár hvězd směřil sám.

Svého času pracoval na skvěle vybavených pracovištích ve Spojených státech (Harvardova univerzita, observatoře na Mt. Wilsonu a Mt. Palomaru), ale věděl, že se bude vracet na hvězdárnu se zastaralým zařízením: proto věnoval hodně času studiu technických detailů špičkových přístrojů a do Indie si vzal ve svém zavazadle nejzákladnější součástky počínaje optikou a konče fotonasobičím. Na cestě do vlasti se zastavil ve Velké Británii a hovořil tam o svých vyhlídkách doma s prof. H. Flaskettem. "Flaskett mi dal cennou radu" - říká dr. Bappu: "Máte-li malý přístroj, pozorujte Slunce; tam je dost světla a systematická práce musí přinést dobré výsledky. Kromě toho Slunce je jediná hvězda, u níž rozlišíme podobnosti na jejím povrchu, a tak poznatky o Slunci mají převedanou důležitost při zkoumání hvězd."

A už jsme byli u Slunce. Cožpak současná pozorování Slunce nejsou důvodem k vážnému znepokojení? Js tu téměř záporný výsledek Davisonova experimentu se zachycením slunečních neutronů, je zde Eddyho tvrzení o tom, že Slunce se sekulárně